

พระพุทธศาสนาเถรวาท: บทบาทพระสงฆ์ในจารึกนครวัด

สมัยหลังพระนคร

Tharavāda Buddhism: Role of monk in the post

Angkorian inscription

พระมหาสุทัศน์ วรรณทอง*

Phramana Suthas Wannathong

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์นิกายเถรวาท โดยศึกษาข้อมูลจากจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร พ.ศ. 2109-2290 (ค.ศ. 1566 - 1747) จำนวน 40 หลัก ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ “จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566 - ค.ศ. 1747” ซึ่งแปลและรวบรวมโดย อรุณศรี วรรณทอง ผลการศึกษาพบว่า จากจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร พ.ศ. 2109 - 2290 (ค.ศ. 1566 - 1747) จำนวน 40 หลัก มีข้อมูลที่ปรากฏบทบาทของพระสงฆ์จำนวน 35 หลัก เนื้อหาในจารึกเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ผู้ดำเนินบทบาททางสังคมควบคู่ไปกับการเผยแผ่พุทธศาสนานิกายเถรวาท กล่าวคือ พระสงฆ์ในจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร มีตำแหน่งสมณศักดิ์ หรือมีการจัดลำดับชั้นของพระสงฆ์เช่นเดียวกับราชสำนักกรุงศรีอยุธยา บทบาทของพระสงฆ์กับผู้ทำบุญ บทบาทของพระสงฆ์กับบุญพิธีในศาสนา บทบาทของพระสงฆ์กับการปลดปล่อยทาส

คำสำคัญ: พุทธศาสนาเถรวาท, บทบาท, พระสงฆ์, จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร

* นักศึกษาปริญญาโท สาขาจารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร

Abstract

The purpose of this article was to study the role of monk of Theravāda Buddhism by studying the information of 40 inscriptions of the post Angkorian inscription (B.E. 2109-2290) that posted in the book of the post Angkorian C.E. 1566-1747 to translate and merge by Uraisri Warasarin. The result of the study showed that there were 35 of 40 post Angkorian inscriptions that inscribed the role of monks the message in inscriptions relate to the monks as social actors in parallel with the propagation of Theravāda Buddhism. A holy position or hierarchy of monks was set like the royal court of Ayudhya. The roles of monks and philanthropists, roles of monks and religious ceremonies, and roles of monks and the liberation of slaves were shown in the in inscriptions.

Keyword: Theravāda Buddhism, Role, Monk, the post Angkorian inscription

บทนำ

พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทเริ่มปรากฏชัดเจนและมั่นคงในสมัยหลังพระนคร (Post Angkorian) หลักฐานที่ทำให้ทราบว่า พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทมั่นคงในอาณาจักรเขมรโบราณสมัยหลังพระนคร ปรากฏในหนังสือ “บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมและประเพณีของเงินละ” บันทึกโดยชาวจีนชื่อว่า โจวต้ากวาน (Zhōu Dáguān) ผู้ร่วมเดินทางไปกับราชทูตเพื่อทวงเครื่องราชบรรณาการจากกษัตริย์แห่งอาณาจักรเขมรโบราณ โจวต้ากวาน (Zhōu Dáguān) เดินทางถึงนครธมเมื่อราวเดือนสิงหาคม พ.ศ. 1839 (ค.ศ. 1296) และได้พักอยู่ที่นั่น 1 ปี จึงได้เดินทางกลับ (เฉลิม ยงบุญเกิด, 2510: 1) ทั้งนี้ได้บันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับศาสนาในอาณาจักรเขมรโบราณไว้ว่า มีสามศาสนาคือ พวกนักศึกษารเรียกว่า บันจี้ พระภิกษุเรียกว่า จู้กุ พวกนักพรตเรียกว่า ป๊ะซือเหวย (เฉลิม ยงบุญเกิด, 2510: 15)

ทั้งได้อธิบายลักษณะและความเป็นอยู่ของนักบวชเพิ่มเติมอีกว่า “บันจี (บันจิต) นุ่งห่มอย่างคนสามัญธรรมดา มีด้ายสีขาว 1 เส้น ห้อยไว้ที่คอ ด้ายที่ห้อยคอคงไว้ไม่เอาออกตลอดชีวิต ส่วนพวกจู้กูโกนศรีษะนุ่งห่มเหลือง เปิดที่ไหล่ขวาข้างเดียว ท่อนล่างนุ่งสบงสีเหลืองและเดินด้วยเท้าเปล่า พระภิกษุทั้งหมดฉันเนื้อปลาและเนื้อสัตว์แต่ไม่เสพสุรา ทุกๆ วัน พระภิกษุจะฉันจังหันเพียงมือเดียว ภัตตาหารนั้นทำมาจากบ้านของผู้ถวาย พระสูตรที่พระภิกษุท่องบ่นอยู่นั้นมีมากมาย ทั้งหมดทำสำเร็จด้วยการเอาใบลานทับซ้อนกัน บนใบลานเขียนอักขระสีดำ วัดวาอารามใช้กระเบื้องมุงหลังคา ภายในวัดมีรูปๆ หนึ่งลักษณะเหมือนพระศากยมุนีไม่มีผิ ด เรียกว่า ป้อโล่ พระเจ้าแผ่นดินทรงมีข้าราชการสำคัญก็ทรงปรึกษาหารือด้วย เขาไม่มีภิกษุณีในพระพุทธศาสนา และพวกป๊ะซือเหวยนุ่งห่มเหมือนอย่างคนธรรมดาสามัญ เว้นแต่ศิระษาคาดผ้าสีแดงหรือสีขาว 1 ผืน พวกนี้มีเทวสถานแต่เมื่อเทียบกับวัดวาอารามแล้วแคบกว่า ศาสนาเท่านั้นไม่เจริญรุ่งเรืองเสมอด้วยพุทธศาสนา พวกเขาไม่เคารพบูชารูปอื่นใดนอกจากศิลาก้อนเดียวเท่านั้น พวกป๊ะซือเหวยไม่รับประทานอาหารของบุคคลอื่น ไม่รับประทานอาหารให้คนเห็น และไม่ดื่มสุราด้วย” (เฉลิม ยงบุญเกิด, 2510: 9-10)

บันทึกการเดินทางของโจวต้ากวน (*Zhōu Dáguān*) แสดงให้เห็นว่า ในสมัยหลังพระนครนั้นเกิดการเคารพนับถือศาสนา 3 ศาสนาด้วยกัน และที่สำคัญศาสนาหนึ่งในนั้นคือ พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท คำที่บ่งชี้ว่าเป็นนักบวชในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทคือ คำว่า “จู้กู” หรือเจ้ากู ซึ่งเป็นคำในภาษาไทยที่ใช้เรียกภิกษุในพุทธศาสนานิกายเถรวาทซึ่งปรากฏในหลักฐานประเภทจารึก เช่น ศิลาจารึกวัดป่าแดง พ.ศ. 1949 (ค.ศ. 1406) ตัวอย่างเช่น “ดบ่าเรา จึงให้พรแก่เราฉันนี้ จุง เจ้ากู” และ “ธรรมารมณห์ทั้งหลายนี้ไว้แก่เจ้ากู” (กรมศิลปากร, 2548: 325) เจ้ากูจึงเป็นคำเรียกภิกษุในนิกายเถรวาทในสมัยนั้น

ส่วนคำเรียกภิกษุในภาษาเขมรโบราณในสมัยหลังพระนคร พระสงฆ์มีคำนำหน้าฉายาว่า “กมรเตง เยิง” (*kammrataen yen*) และประชาชนเรียกพระสงฆ์ว่า “อนัก เยิง” (*anak yen*) ซึ่งแปลว่า เจ้ากูเหมือนกัน (อุไรศรี วรตะริน, 2542: 186) นอกจากนั้นคำว่า “กมรเตง เยิง” ยังสื่อถึงพระพุทธเจ้าอีกด้วย เช่น ในศิลาจารึกหลัก

IMA 26 มีข้อความว่า ดวาย ใน พระ พุทธ กมรเตง เยิง แปลว่า ถวายแต่พระพุทธเจ้า เรา (อุไรศรี วรศะริน, 2542: 162)

นอกจากนั้นโจวต้ากวาน (Zhōu Dáguān) ยังได้พรรณนาถึงบริบทสังคมของพระพุทธศาสนานิกาย เถรวาทว่า วัดในพระพุทธศาสนาหลังคาด้วยกระเบื้องเช่นเดียวกับพระราชวัง ภายในศาสนสถานประดิษฐานรูปพระพุทธเจ้าทำด้วยศิลา และการอ่านหนังสือหรือสวดมนต์จากใบลาน เป็นต้น ทำให้เห็นถึงความรุ่งเรืองแห่งศาสนสถานในพระพุทธศาสนาที่ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์

ในปีที่โจวต้ากวาน (Zhōu Dáguān) เดินทางเข้ามาอาณาจักรเขมรโบราณนั้นตรงกับรัชสมัยพระเจ้า ศรีนทรธรรมัน ครองราชย์เมื่อ พ.ศ. 1838-1850 (ค.ศ. 1302-1307) ถือเป็นรัชสมัยที่มีการนับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาทจากลังกาเป็นศาสนาในระดับรัฐ (Vickery, 2004: 279-280; รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และสานติ ภัคคีคำ, 2557: 58-62; พิพัฒน์ กระแจะจันทร์, 2559: 78) นอกจากนี้ยังพบหลักฐานประเภทศิลาจารึก ซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความมั่นคงของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้อย่างดี เช่น จารึกโคกสวายแจก จารึกขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1839 (ค.ศ. 1296)

จารึกโคกสวายแจก เป็นจารึกเขียนด้วยภาษาบาลี และภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้ในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าศรีนทรธรรมัน (ร่วมสมัยกับรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช แห่งสุโขทัย) พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท และในจารึกกล่าวถึงการถวายหมูบ้านแห่งหนึ่งและสร้างวัดถวายให้กับพระพุทธศาสนา (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และสานติ ภัคคีคำ, 2561: 59) นักวิชาการจึงสันนิษฐานว่า พระเจ้าศรีนทรธรรมัน ทรงนับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท (พระมหากวีศักดิ์ ญาณกวี และทรงธรรม ปาณสฤณ, 2562: 53)

เนื้อความบางส่วนในจารึกโคกสวายแจกซึ่งแต่งเป็นฉันทปัฐยาวัตร กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์รูปหนึ่งซึ่งทำหน้าที่เป็นปฏิคาหก ว่าดังนี้

สิริสิรินทโมฬีสส มหาเถรสส อิมโต

สิริสิรินทรตน- คามเมต อทา มทา

คำแปล

พระองค์ได้ถวายหมู่บ้านชื่อว่า สิริสิรินทรตนะ(ศรีศรีนทรตนะ)นี้ แต่พระมหาเถระผู้เป็นนักปราชญ์นามว่า สิริสิรินทโมหี (ศรีศรีนทรเมาลี) ด้วยพระราชหฤทัยยินดี (พระมหากวีศักดิ์ ญาณกวี และทรงธรรม ปาณสกุณ, 2562: 55)

เมื่อพิจารณาเนื้อความในจารึกส่วนนี้ เห็นได้ว่าชื่อของพระมหาเถระ “ศรีศรีนทรโมหี” สันนิษฐานได้ว่า น่าจะเป็นชื่อตำแหน่งสมณศักดิ์อย่างหนึ่ง ซึ่งมีบทบาทในการปกครองคณะสงฆ์ ด้วยว่าชื่อของพระมหาเถระองค์นี้พ้องกันกับชื่อของพระเจ้าศรีนทรธรรมัน กษัตริย์แห่งอาณาจักรเขมรโบราณในขณะนั้น อีกอย่างหนึ่งเพราะเคยปรากฏว่ามีพระโอรสของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พระองค์หนึ่งได้เสด็จไปศึกษาพระพุทธศาสนาในเกาะลังกาจนได้รับสมณศักดิ์ (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และศานติภักดีคำ, 2561: 58) จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่าธรรมเนียมปฏิบัติเรื่องการแต่งตั้งสมณศักดิ์สายลังกาวงศ์ น่าจะเข้ามามีบทบาทสำคัญในอาณาจักรเขมรโบราณด้วย

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากเครื่องกัลปนาไทยธรรมที่พระองค์ถวายแก่พระมหาเถระองค์นี้แสดงให้เห็นว่า พระมหาเถระ “ศรีศรีนทรโมหี” เป็นที่เคารพศรัทธาของพระเจ้าศรีนทรธรรมันอย่างมาก เช่น เมื่อพ.ศ. 1851 (ค.ศ. 1308) ได้ถวายหมู่บ้านชื่อว่า ศรีศรีนทรตนะ และรับสั่งให้อุบาสิกาชื่อ ศรีมาลินีรัตนลักษมี สร้างพระวิหาร คูน้ำ และขุดสระ เมื่อพ.ศ. 1852 (ค.ศ. 1309) รับสั่งให้อุบาสิกาประดิษฐานพระพุทธรูป และทาสชายหญิง และพระเจ้าแผ่นดินได้ถวายหมู่บ้านทั้งหลายเหล่านี้คือ หมู่บ้านโคกพิกุล หมู่บ้านท่าทาม หมู่บ้านตาลีสัตถละ (โคกสำลาญ) และหมู่บ้านนันทัคคะ (หมู่บ้านจุงฉิง) ทั้งรับสั่งให้ผูกสีมาในทิศทั้ง 8 และถวายที่นา 8 ที่ (พระมหากวีศักดิ์ ญาณกวี และทรงธรรม ปาณสกุณ, 2562: 55-56)

จารึกหลักนี้ยังไม่ปรากฏบทบาทของพระสงฆ์อย่างชัดเจน สาระสำคัญเป็นแต่เพียงจารึกที่เขียนถึงพระราชกรณียกิจการทำบุญของพระมหากษัตริย์ ดังนั้นในรัชสมัยของพระเจ้าศรีนทรธรรมัน จึงยังคลุมเครือและตอบได้ไม่ชัดเจนในบทบาทของพระสงฆ์

จารึกสมัยหลังต่อมา จารึกเหล่านี้พบอยู่ในนครวัด ซึ่งนครวัดเป็นสถาปัตยกรรมเขมรโบราณหรือ ขอม อายุอยู่ในคริสตวรรษที่ 12 พุทธศตวรรษที่ 18 ระบุได้ว่าอยู่ในช่วงรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (Suryavarman II) ซึ่งครองราชย์ระหว่างศักราชที่ พ.ศ. 1656-1688 (ค.ศ. 1113-1145) เมื่อเสด็จสวรรคตแล้ว พระองค์ได้รับพระนามว่าบรมวิษณุโลก (อุไรศรี วรตะริน, 2542: 1)

ปราสาทนครวัดเป็นปราสาท 5 หลัง ก่อสร้างด้วยศิลาบนฐานชั้นยอด บนฐานเป็นชั้นมีระเบียงใหญ่ 3 วง และมีระเบียงตัดกันเป็นรูปกากบาท 2 แห่ง สร้างด้วยศิลาทั้งสิ้น ปราสาทนครวัดมีกำแพงล้อมรอบ ห่างจากฐานเป็นชั้นราว 300 เมตร กำแพงเหล่านี้มีประตูทางเข้าสร้างอย่างใหญ่โตและมีคูใหญ่ล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง ทางเข้าหันหน้าไปทางทิศตะวันตก (หม่อมเจ้า สุภัทรรติ ดิศกุล, 2539: 46-49)

ในปราสาทนครวัดมีอักษรจารึกอยู่ 2 ชุดด้วยกันกล่าวคือ

ชุดแรกเป็นจารึกร่วมสมัยกับตัวปราสาทนครวัด เป็นจารึกสั้นๆ จารึกอยู่ตามใต้หรือข้างๆ หรือส่วนใดส่วนหนึ่งของภาพสลักที่ระเบียงชั้นที่ 1 ของนครวัด ส่วนใหญ่เป็นพระนามพระมหากษัตริย์ (บรมวิษณุโลก หรือสุริยวรมันที่ 2) ชื่อนายทัพ นายกอง ชื่อเทวดา สวรรค์ นรก ชื่อชนเผ่าต่างๆ ที่มาร่วมในกองทัพเช่น สยามกุก

ชุดที่สองเป็นจารึกรุ่นหลังการสร้างปราสาทนครวัด จารึกอยู่ที่ระเบียงที่เรียกว่า ปากาณ จารึกชุดที่สองซึ่งไม่ได้จารขึ้นพร้อมกับการสร้างปราสาทมีจำนวนที่ตีพิมพ์ 40 หลัก อายุตั้งแต่ พ.ศ. 2109 (ค.ศ. 1566) ไปจนถึง พ.ศ. 2290 (ค.ศ. 1747) เป็นระยะเวลาที่เรียกว่า สมัยหลังพระนครหรือสมัยกลาง อยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-24 เป็นระยะเวลาที่เมืองหลวงของอาณาจักรกัมพูชามิได้อยู่ที่บริเวณเมืองพระนคร (ศรียโสธร ปุระ) แล้ว แต่ได้ย้ายไปอยู่ที่บาसानหรือศรีสันทร พนมเปญและละแวกตามลำดับ แต่กษัตริย์กัมพูชามิได้ล้มเมืองพระนคร พระองค์ยังเสด็จประพาสหรือเสด็จมาทำบุญที่นครวัดเป็นนิตย์ (อุไรศรี วรตะริน, 2542: 1-2)

ดังนั้น จึงเลือกศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร โดยศึกษาจากหนังสือ “จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566-ค.ศ. 1747” ซึ่งแปลและรวบรวมโดย อุไรศรี วรตะริน

ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ที่ปรากฏในจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร พ.ศ. 2109 - 2290 (ค.ศ 1566 - 1747)

จากข้อมูลจารึกนครวัดสมัยหลังพระนครจำนวน 40 หลัก จารึกนครวัดสมัยหลังพระนครดูเหมือนว่าผู้จัดสร้างจารึกมีความประสงค์เพียงเพื่อบันทึกสัตยปรณิธาน หรือสัจจาธิษฐาน รวมทั้งการทำบุญกุศลของตนไว้ เพื่อประโยชน์ทางจิตใจ และตามความเชื่อในเรื่องผลบุญผลกรรมของตนเท่านั้น ไม่มีจารึกหลักใดที่สร้างขึ้นเพื่อบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ รายละเอียดและขั้นตอนการทำพิธีกรรมทางศาสนา ความเชื่อ หรือเหตุการณ์ความเป็นไปในสังคมอย่างตรงๆ (อุไรศรี วรศรินทร์, 2542: 183) แต่ถึงกระนั้นก็ตาม จารึกนครวัดในสมัยหลังพระนครเหล่านี้ก็ยังทิ้งร่องรอยให้เห็นถึงบทบาทของพระสงฆ์อยู่บ้าง เพราะในจารึกนครวัดสมัยหลังพระนครมีการเขียนถึงกิจกรรมของพระสงฆ์ร่วมอยู่ด้วย

บรรดาศิลาจารึกเหล่านี้ พบว่ามีข้อมูลที่กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ปรากฏอยู่จำนวน 35 หลักด้วยกัน เนื้อหาสาระที่กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ ระบุว่าพระสงฆ์เป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างมากในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามวาระที่แต่งต่างกันออกไป ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความประสงค์ของผู้บำเพ็ญบุญกุศลนั้นๆ กล่าวคือ การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในแต่ละครั้ง พระสงฆ์ที่อาราธนาขึ้นมาใน ล้วนมีสมณศักดิ์ หรือลำดับชั้นพระสงฆ์ที่แต่งต่างกันออกไป น้อยมากที่จะพบภิกษุที่ไม่ปรากฏสมณศักดิ์ ทำให้ทราบถึงข้อมูลของพระสงฆ์ และชื่อของพระสงฆ์เหล่านั้นที่มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา, ความสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับผู้ทำบุญ, พระสงฆ์กับบุญพิธี, พระสงฆ์กับการปลดปล่อยทาส, ซึ่งจะได้อธิบายดังต่อไปนี้

ตำแหน่งสมณศักดิ์ และลำดับชั้นของพระสงฆ์ในจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร

เนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ตามที่ปรากฏในจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร หรือสมัยกลางของอาณาจักรกัมพูชา ปรากฏชื่อพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์อยู่มากมาย น้อยมากที่จะกล่าวถึงพระสงฆ์ธรรมดาที่ไม่มีสมณศักดิ์ ชื่อสมณศักดิ์เหล่านี้บ่งบอกถึง

บทบาทในสังคมที่พระสงฆ์ได้รับอาจจะเป็นตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ที่ยึดรูปแบบมาจากราชสำนักกรุงศรีอยุธยาก็เป็นได้ รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และศานติ ภัคดีคำ (2561: 27) กล่าวว่า ตำแหน่งสมณศักดิ์ของกัมพูชาสมัยหลังพระนราก็เป็นสมณศักดิ์ชุดเดียวกับทางราชสำนักกรุงศรีอยุธยา เช่น “สมเด็จพระธรรมลิขิต” “สมเด็จพระสุคุณ” “พระราชกวี” “พระราชมนี” หรือ “พระอริยธรรม” ดังนั้น ตำแหน่งสมณศักดิ์เหล่านี้จึงน่าจะรับอิทธิพลมาจากราชสำนักกรุงศรีอยุธยามากกว่าที่จะรับมาจากลังกาโดยตรง

ตำแหน่งสมณศักดิ์เหล่านี้ยังสะท้อนถึงนัยทางการเมืองการปกครองที่ยึดติดผูกโยงอยู่กับพระสงฆ์ เดิมทีอาจจะรับคตินิยมนี้มาจากเกาะลังกา แต่ต่อมาด้วยอิทธิพลทางการเมืองการปกครองของกรุงศรีอยุธยาที่แผ่เข้ามาในอาณาจักรกัมพูชาทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังที่ปรากฏในศิลาจารึกพระราชมนี เป็นจารึกอักษรขอม ภาษาไทย พบที่ทางใต้ของพระธม พนมมุกเลน เมืองเสียบเรียบ เนื้อความกล่าวถึง “พระราชมนี” พระสงฆ์ที่เดินทางมาจากศรีอยุธยา (ศานติ ภัคดีคำ, 2554: 8) และอีก 2 หลักเป็นภาษาเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร กล่าวถึง พระราชมนีเช่นกัน

ทั้งนี้เนื้อความในจารึกแสดงให้เห็นว่า ในสมัยละแวกนี้มีพระภิกษุกรุงศรีอยุธยารูปหนึ่งนามว่า พระราชมนี เดินทางมายังกัมพูชาและได้บูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานต่างๆ ด้วย ท่านเป็นผู้ซ่อมแซมพระพุทธรูปที่ภูเขาราชทรัพย์ พระพุทธรูปที่พนมบาเค็ง (ปราสาทพนมบาเค็ง) พระพุทธรูปที่พระ เขตพน (ปราสาทนครวัด) แล้วเดินทางมาสร้างพระพุทธรูปที่พระขลุง หรือพนมมุกเลน เหตุการณ์นี้คงเกิดขึ้นราว พ.ศ. 2126 (ค.ศ. 1583) (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และศานติ ภัคดีคำ, 2561: 63) นอกจากนั้นในจารึกนครวัดสมัยหลังพระนราก็ยังพบชื่อ “พระราชมนี” ปรากฏในจารึก IMA 13 พ.ศ. 2173 (ค.ศ. 1630) เนื้อความกล่าวถึงว่า นักสมเด็จพระราชมนีเป็นหนึ่งในพระเถระทั้งหลายที่เป็นพยานในการทำบุญ (อุไรศรี วรรณะริน, 2542: 154) ซึ่งอาจจะเป็นพระสงฆ์รูปเดียวกันที่เดินทางมาจากกรุงศรีอยุธยาก็เป็นได้ ดังนั้นการเดินทางไปมาหาสู่กันของพระเถระรูปนี้ ท่านอาจจะเคยมีภูมิลำเนาอยู่ในอาณาจักรกัมพูชา ต่อมาด้วย

ภาวะเหตุการณ์สงครามอาจจะเคยถูกกวาดต้อนไปอยู่กรุงศรีอยุธยา และต่อมาได้รับสถาปนายศจึงได้กลับมาบูรณะปฏิสังขรณ์วัดในกัมพูชา

นอกจากนั้น สงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงกัมพูชาที่รบกันยืดเยื้อมาอย่างยาวนานก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดกระแสพลวัต เช่น สงครามครั้งที่ 4 สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 ตีเมืองนครหลวง เมื่อพ.ศ. 1974 (ค.ศ. 1431) สงครามครั้งนี้เป็นเหตุการณ์สำคัญ เนื่องจากเป็นสงครามที่นำไปสู่การล่มสลายของเมืองพระนครศรีโยธราชปุระของกัมพูชาที่มีความเจริญรุ่งเรือง และเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมเป็นเวลาหลายศตวรรษลง (ศานติ ภัคดีคำ, 2554: 63)

ดังนั้นจึงทำให้ราชสำนักกรุงกัมพูชารวมไปถึงพระสงฆ์ต้องปรับโครงสร้างการปกครองอย่างขนาดใหญ่ภายใต้กรอบอิทธิพลของราชสำนักกรุงศรีอยุธยา ตำแหน่งสมณศักดิ์ในสมัยหลังพระนครจึงได้ยึดรูปแบบมาจากราชสำนักกรุงศรีอยุธยา โดยจัดเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นต่ำเป็นพระครู ถัดขึ้นไปเป็นสังฆราช 2 ชั้นนี้คงตามแบบอย่างครั้งสุโขทัย แต่แต่งตั้งเพิ่มขึ้นอีกชั้น 1 ซึ่งเป็นสมณศักดิ์สูงสุด เรียกว่า “สมเด็จพระสังฆราช” (สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2514: 17)

และได้พบตำแหน่งสมณศักดิ์ชั้นพระครู ปรากฏในจารึก IMA จำนวน 6 หลัก คือหลักที่ 8, 13, 15, 16, 20 และ 21 ตำแหน่งสมณศักดิ์ชั้นพระครูปลัด ปรากฏในจารึก IMA จำนวน 1 หลัก คือหลักที่ 22 และพบเพียงตำแหน่งสมณศักดิ์แต่ไม่ปรากฏชื่อฉายาของพระเถระที่ได้รับการแต่งตั้ง

ตำแหน่งสมณศักดิ์ชั้นสังฆราชในจารึกใช้คำว่า “มหาสังฆราช” ปรากฏในจารึก IMA จำนวน 18 หลัก คือหลักที่ 4, 8, 9, 11, 12, 16, 16b, 20, 25, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, และ 39 เช่น นักรมหาสังฆราชพระธรรมเขต, นักรมหาสังฆราชพระสุเมธ เป็นต้น

ต่อมาคำว่า “มหาสังฆราช” ได้พัฒนาไปอยู่ท้ายชื่อเป็นสร้อยพระนาม และเติมคำว่า “บพิตร” ต่อท้าย ปรากฏในจารึก IMA จำนวน 20 หลัก คือหลักที่ 8, 9, 11, 16a, 16b, 17, 20, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, และ 39 เช่น นักรพระธรรมเขต มหาสังฆราชบพิตร, นักรสมเด็จพระมโหฬาร มหาสังฆราชบพิตร, นักร

พระศีลาจารย์ มหาสังฆราชขบพิตร, สมเด็จพระสุมงคล มหาสังฆราชขบพิตร, สมเด็จพระวรวงศาธิบดี มหาสังฆราชขบพิตร เป็นต้น

ตำแหน่งมหาสังฆราชเหล่านี้ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเพียงตำแหน่งเจ้าอาวาส หรือว่าตำแหน่งสมเด็จพระราชาคณะ หรือพระราชาคณะ ไม่ใช่เป็นตำแหน่งสังฆนายก ปกครองสูงสุด เพราะพบว่าตำแหน่งมหาสังฆราชมีปรากฏอยู่หลายรูปด้วยกัน ดังที่ปรากฏในจารึก IMA.34 ความว่า

“การเมื่อมีสังคายยานั้นนิมนต์พระสงฆ์ 16 องค์ คือมหาสังฆราชทั้ง 16 องค์ สมเด็จพระภิกษุเถระสามเณรผองเป็นจำนวนมาก”

ตำแหน่งสังฆนายกสูงสุด หรือ “สมเด็จพระสังฆราช” เมื่อพิจารณาดูบริบทแวดล้อม และบทบาททางสังคมของพระสงฆ์ผู้ดำรงตำแหน่งสังฆนายกสูงสุด ต้องปรากฏเป็นประธานของคณะสงฆ์อยู่เสมอ และต้องเกี่ยวข้องด้วยกลุ่มชนชั้นสูง ดังที่ปรากฏในจารึก IMA.8 พ.ศ. 2168 (ค.ศ. 1625) ความว่า

“ท่านเจ้าพญาก็ตัดสินคดีนี้เป็น...การปลดปล่อยทอญ แล้วให้ออกหลวงจักรีอินแสงนิมนต์พระอริยสงฆ์ทั้งผองมาชุมนุมประดิษฐานจารึกให้ออกหลวงจักรีอินแสง มีพระธรรมเขต มหาสังฆราชขบพิตรเป็นประธาน นักพระสุคนธ์ มหาสังฆราชเขียน” และดังที่ปรากฏในจารึก IMA.9 พ.ศ. 2160-2170 (ค.ศ. 1617-1627) ความว่า

“ออกญาสมัน(สมรสงคราม) มาสร้างกุศลนาบุญปล่อยทาส ศุภมัสดุ 1539 มะเส็ง นักษัตริย์ทวยสาตม ขึ้น 2 ค่ำ วันอังคาร มีการชุมนุมนักพระธรรมเขตมหาสังฆราชขบพิตร และ นักพระสุคนธ์มหาบพิตร นักพระมหามงคล นักพระราชโรจิสุมหะ นักพระอดุลยเชษฐ นักพระพรหมรัตน์ นักพระธรรมกาย นักพระพุทธาราม นักสมเด็จพระโมก นักพระธรรมอริยะ เถรานุเถระภิกษุทั้งผอง เป็นสักขีพยาน” และพิจารณาจากตำแหน่งสมณศักดิ์ที่มีความใกล้เคียงกับตำแหน่งสังฆนายกในราชสำนักกรุงศรีอยุธยา ดังที่ปรากฏในจารึก IMA.26 พ.ศ. 2206 (ค.ศ. 1663) ความว่า

“เวลาเข้ารับบาตรนั้น มาทูลพระพุทธรักษา สมเด็จพระอริยสงฆ์ทั้งหลาย เป็นอาทิ ที่สำคัญที่สุด คือ สมเด็จพระสังฆราช สุมงคลศีลาจารย์ มหาสังฆราชขบพิตร และสมเด็จพระปรวิทู นักสมเด็จพระจุฑายปัญญา นักสมเด็จพระบรรณมา นักสมเด็จพระวิวงศา นัก

สมเด็จพระราชาธิบดี นักสมเด็จพระมหาบาลี นักอศุลญาณ นักปัญญาภิณ สมเด็จพระญาณเถระ ซึ่งเป็นพยานรับรู้”

จึงสันนิษฐานได้ว่า พระสงฆ์รูปดังกล่าวน่าจะดำรงตำแหน่งสังฆนายกสูงสุดปกครองสังฆมณฑลในสมัยหลังพระนครหรือสมัยกลางของอาณาจักรกัมพูชา

คำนำหน้าชื่อเหล่านี้บ่งบอกถึงสถานภาพบทบาททางสังคมของพระสงฆ์ในแง่การปกครองที่พระเจ้าแผ่นดินโปรดเกล้าฯ สถาปนาหรือแต่งตั้งให้ดำรงอยู่ในสมณศักดิ์นั้นๆ อุไรศรี วรรณ (2542: 187) กล่าวว่า คำที่ใช้กล่าวขานถึงพวกขรวาสกล่าวถึงพระสงฆ์ เช่น สังฆราช จะเรียกว่า นักพระ สมเด็จพระ นักสมเด็จพระ ในขณะที่มาเถระจะเรียกเพียงว่า พระ

ชื่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในจารึกส่วนใหญ่ มีคำนำหน้าชื่อ หรือคำกล่าวขานสำหรับขรวาสเรียกพระสงฆ์ เช่น นักพระ นักสมเด็จพระ นักเสด็จ สมเด็จพระ นักมหาเถร นักเจ้า นัก พระ เป็นต้น คำว่า นัก (เขียนว่า อนุ ออกเสียงว่า เนียะก) เป็นคำที่ปรากฏหลักฐานการใช้ตั้งแต่ภาษาเขมรโบราณ แปลว่า “คน, ประชาชน, คนทำงาน, คำนำหน้าบุคคล” เช่น ในศิลาจารึกหลัก k.518 มีข้อความว่า “อนุ โนะ เทา ต นรก” แปลว่า “คนนั้นไปยังนรก” และในศิลาจารึกหลักที่ k.600 มีข้อความว่า “ขมะ อนุ เสฺร” แปลว่า “ชื่อขวนา” ในภาษาเขมรสมัยกลางซึ่งร่วมสมัยกับอยุธยามีการใช้คำว่า นัก (อนุ) ในความหมายว่า “คน, นัก” และมีการใช้เป็นคำประสมด้วย เช่น คำว่า นักพระ (อนุพระ) (ศานติ ภัคดีคำ, 2562: 219)

สันนิษฐานว่า คำว่า “นัก” ในสมัยหลังพระนครซึ่งร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยา นอกจากจะใช้เป็นคำนำหน้าชื่อบุคคลแล้ว ยังใช้ในเชิงความหมายว่าเคารพ หรือเรียกบุคคลชั้นสูง คล้ายคำว่า “พระเดชพระคุณ” หรือคำสรรพนามบุรุษที่ 2 ซึ่งใช้เรียกพระสงฆ์ว่า “ท่าน” ในศิลาจารึก IMA 33 พ.ศ. 2233 (ค.ศ. 1690), IMA 35 พ.ศ. 2241 (ค.ศ. 1698), IMA 37 พ.ศ. 2243 (ค.ศ. 1700), IMA 39 พ.ศ. 2290 (ค.ศ. 1747) ซึ่งเป็นจารึกหลักทำยๆ เริ่มไม่มีคำนำหน้าว่า “นัก” ที่ใช้นำชื่อของพระสงฆ์แล้ว แต่ยังคงปรากฏในชื่อของขุนนางชั้นสูงในอาณาจักรกัมพูชา และคำนำหน้าชื่อเหล่านี้ต่อมาได้กลายเป็นรูปแบบหนึ่งที่แสดงถึงชนชั้นการปกครองของคณะสงฆ์

คำนำหน้าว่า “นักพระ” ปรากฏในจารึก IMA จำนวน 10 หลัก คือหลักที่ 8, 9, 11, 13, 15, 16, 16b, 17, 18, และ 24 เช่น นักพระธรรมเขต มหาสังฆราชบพิตร, นักพระสุคนธ์ มหาสังฆราช, นักพระมุณีธรรม, นักพระมหามงคล, นักพระธรรมอริยะ, นักพระบวรสัตถา, นักพระโมคคัลลา, นักพระราชศีลาจารย์, นักพระอริยบพิตร, นักพระพรหมรัตน์ เป็นต้น

คำนำหน้าว่า “นักสมเด็จ” ปรากฏในจารึก IMA จำนวน 17 หลัก คือหลักที่ 8, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, และ 32 เช่น นักสมเด็จพระมหามงคลบพิตร, นักสมเด็จพระธรรมบารมี, นักสมเด็จพระปัญญาเขมฺมรฐ์, นักสมเด็จพระอินทรทิพจักขุ, นักสมเด็จพระโมก, นักสมเด็จพระบรมมณีบพิตร, นักสมเด็จพระมุณีสัตถาบพิตร, นักสมเด็จพระอินทรโกลาสบพิตร เป็นต้น

คำนำหน้าว่า “นักเสด็จ” ปรากฏในจารึก IMA จำนวน 1 หลัก คือหลักที่ 8 เช่น นักเสด็จสุเมธปัญญา, นักเสด็จพระอินทรโกลาส และนักเสด็จพระราชกวี

คำนำหน้าว่า “สมเด็จ” ปรากฏในจารึก IMA จำนวน 8 หลัก คือหลักที่ 28, 28, 29, 30, 33, 35, 37, และ 39 เช่น สมเด็จพระราชมงคลมหาสังฆราชบพิตร, สมเด็จพระสุรปัญญาบพิตร, สมเด็จพระบรมวินัยบพิตร, สมเด็จพระปัญญาวินัยบพิตร, สมเด็จพระสมณวินัย, สมเด็จพระวรอุทัยบพิตร, สมเด็จพระไตรโมลี, สมเด็จพระคาถาบารมีบพิตร, สมเด็จพระพรหมรัตนบพิตร เป็นต้น

คำนำหน้าว่า “นักมหาเถร” ปรากฏในจารึก IMA จำนวน 6 หลัก คือหลักที่ 8, 17, 20, 21, 23, และ 24 เช่น นักมหาเถระพระธรรมอริยะ, นักมหาเถระอริยปฏิญาณ, นักมหาเถรอุทัยปัญญา, นักมหาเถรบรรทักชิน, นักมหาเถรสมณปัญญา เป็นต้น

คำนำหน้าว่า “นักเจ้า” ปรากฏในจารึก IMA จำนวน 3 หลัก คือหลักที่ 4, 6, และ 17 เช่น นักเจ้าภิกษุอิน, นักเจ้าภิกษุอำ, นักเจ้าภิกษุสร, นักเจ้าภิกษุอินทร์ และนักเจ้าภิกษุสมัน

คำนำหน้าว่า “นัก” ปรากฏในจารึก IMA จำนวน 6 หลัก คือหลักที่ 11, 15, 24, 26, 32, และ 33 เช่น นักอำ, นักปัญญาทศสี, นักอินทรโกลาส, นักแก้ว, นักสุข, นัก

ไน, นักธรรมมณี, นักธรรมสุต, นักสมณปัญญา, นักอดุลญาณ, นักปัญญาภิน, นักทวาร
บพิตร, นักไตร, นักผู้ร, นักทรง, นักสิทธิ์ เป็นต้น

คำนำหน้าว่า “พระ” ปรากฏในจารึก IMA จำนวน 2 หลัก คือหลักที่ 33
และ 37 เช่น พระอริยปทุม, พระปัญญาพิฑูร, พระบวรบาลี, พระสังวรบาลีบพิตร, พระ
สัตถบาลีบพิตร และพระไตรบาลีบพิตร

บทบาทของพระสงฆ์กับผู้ทำบุญ

พระสงฆ์ในฐานะเป็นศาสนทายาทของพระพุทธศาสนา บทบาทของของ
พระสงฆ์กับผู้ประกอบการบุญ (ฆราวาส) จึงต้องประสพอยู่โดยตรง ผู้ประกอบการบุญ
หรือการแสวงบุญของพุทธศาสนิกชนมีหลากหลายชนชั้นวรรณะ ทั้งเกี่ยวข้องด้วย
บรรดาเครือญาติก็มี ดังนั้น บทบาทของพระสงฆ์กับผู้ประกอบการบุญที่ปรากฏในจารึก
สมัยหลังพระนครจึงแตกต่างกันออกไป ดังนี้

1. บทบาทของพระสงฆ์กับเครือญาติ

ดังที่ปรากฏในจารึก IMA 10 พ.ศ. 2170 (ค.ศ. 1627) ความว่า

“ศุภมัสตุ มังคลาติเรก 1549 ศก เถาะ นักษัตร์ เดือนมาฆะ ช่างแรม วัน
อาทิตย์ นักอุทัยปัญญามีจิตศรัทธา นำพ่อแม่พี่น้องลูกหลานมาจากเมืองชรอง มาตัด
ธงสัปตปรณห์ทั้ง 7 แล้วฉลองผนวขโสด นักอุทัยปัญญาเจ้าโสม ช่วยอนุโมทนาเป็นเงิน
สลึง 1 แม่อบช่วย 1 สลึง แม่สุก 1 สลึง นักใน 3 สลึง แม่สุข 2 สลึง แม่มา 2 สลึง
อวารณ์ 1 พี่อง แม่พระ 2 สลึง นักปัญญาสุธรรม 1 บาท นักอุทัยปัญญา 3 บาท 3 สลึง
นี่เป็นการจัดของถวาย”

2. บทบาทของพระสงฆ์กับชนชั้นสูง

ดังที่ปรากฏในจารึก IMA 4 พ.ศ. 1566 (ค.ศ. 1023) ถึง พ.ศ. 2109 (ค.ศ.
1566) ความว่า

“นักมหาสังฆราชพระธรรมเขต ช่วยอนุโมทนาเป็นพยาน นักมหาสังฆราชพระ
สุเมธ ช่วยอนุโมทนา ศุภมัสตุ 1488 ศก ขาล นักษัตร์ บุรณมี ช่างขึ้น (วันเพ็ญขึ้น 15
ค่ำ) เดือน มิคสิร วันพลุหัทสา กล่าวคือ ออกหลวงอภิยราช และนักออกธรรม มีจิต

ศรัทธาสร้างพระวิหารนั้น ตั้งแต่ปี เถาะ สมัยออกญาโอง ลูถึงปี ขาล นักพระโองการ ปรีดี นิพพาน(ตาย)”

3. บทบาทของพระสงฆ์กับบุญพิธีในศาสนา

การทำบุญเป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา พระสงฆ์เป็นปฏิคาหก เป็นที่รองรับศรัทธาของพุทธศาสนิกชน การทำบุญหรือประกอบพิธีกรรมทางศาสนาใน สมัยหลังพระนคร พบว่ามีรูปแบบการทำบุญที่หลากหลาย บางครั้งพระสงฆ์ก็เป็นผู้ทำ บุญเอง การทำบุญขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของผู้ทำบุญเป็นหลัก มีดังนี้

3.1 การทำบุญของพระสงฆ์

3.1.1 ทำบุญเพื่อหวังผลพระนิพพาน

ดังที่ปรากฏในจารึก IMA 1 ความว่า

“ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่ารัตนมหาโพธิ์ ผู้ปรารถนาปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ พร้อม ปลุกต้นโพธิ์ต้นนี้ พร้อมกับพระชินปฏิมา เพื่อให้บรรลุพระนิพพานที่ปรารถนา และความถึงพร้อมสมบัติทั้งปวง ”

3.1.2 ทำบุญโดยปรารถนาคะไรไม่เที่ยงแห่งสังขาร

ดังที่ปรากฏในจารึก IMA 27 พ.ศ. 2214 (ค.ศ. 1671) ความว่า

“ศุภมัสตุ มงคลาชัยยาติเรก 1593 นักชัทร ปีกุน เดือนอาสาฬห วัน เสาร์ ขึ้น 8 ค่ำ อันเป็นวันและคืนที่มหิพารด้วยมงคล ด้วยพระทัยอันสดีใสแห่งนัก สมเด็จพระมุนิคุศลบพิตร พระองค์มาถวายบังคมพระนครวัด อันพระอินทราธิราช พระองค์โปรดให้พระวิษณุกรรมลงมาสร้างไว้เป็นแบบอย่างในโลก ภายหลังพระองค์ มาคิถึงอนิจจังว่า ตนนี้มาจากวัดอันลูงตโดกโพ้น ได้เห็นว่าสังขารนี้ไม่เที่ยงเลย มา อารธนานิมนต์มหาสังฆราชสมุทคลศิลาจารย์บพิตร และพระสงฆ์ทั้งหลายจำนวน 55 องค์ มาทรงบังสุกุล แก่พระองค์บนระเบียงพระพั้นนั้น พระองค์จัดปัจจัยให้เป็น สมทาน เป็นเงิน 1 ชั่ง 7 ตำลึง 5 สลึง สบง 13 จีวร 20 เป็นเสร็จพิธี”

3.2 การทำบุญของฆราวาส

3.2.1 การทำบุญโดยอุทิศถึงผู้ตาย

ดังที่ปรากฏในจารึก IMA 16c ความว่า

“...เถรณง ผู้เป็นพยาน ข้างฝ่ายคฤหัสถ์โสดมีเจ้ามะ เจ้าสูส นางนง เจ้าโสม นางเนา เจ้านง เจ้าปัญญา เจ้าโน แม่ศรีและแม่ แม่รส แม่อุ คนทั้งนี้มีจิต ศรัทธามาสั่งพระพุทธรูปและองค์พระภุชงค์ 1 องค์ พระทอง 2 องค์ พระเงิน 1 องค์ สร้างจำเรียดส่งไปยังผีเจ้านง นางจัน ผลานิสงส์นี้อย่าให้หลงผลัดไป”

3.2.2 การทำบุญโดยสตรีชนชั้นสูงทำบุญด้วยการถวายเส้นผมแล้วนำไปเผาสร้างเป็นพระพุทธรูป ซึ่งการทำบุญแบบนี้ไม่เคยปรากฏที่ใดมาก่อน

ดังที่ปรากฏในจารึก IMA 2 พ.ศ. 2120 (ค.ศ. 1577) ความว่า

“ข้าเจ้ามีความสุจริตศรัทธาในพระศาสนาพระตถาคต จึงรำพึงถึงอนิจจา เห็นว่ารูปธรรมนามธรรมนี้ไม่เที่ยงซึ่งไม่เชิดชูตนเลย ว่าแล้ว ข้าเจ้าก็เปลื้องมวยผมวางลง ณ ที่นั้น ตั้งใจทำมูรธาภิเศก ณ สถานที่พระพิฆณุโลกเสร็จแล้ว เผามวยผมเป็นสมุก (ขี้เถ้า) สร้างเป็นพระพุทธรูปไว้ยังสถานบาคาน (นครวัด) นี้”

3.2.3 การทำบุญโดยการปลดปล่อยทาส

ดังที่ปรากฏในจารึก IMA 9 พ.ศ. 2160-2170 (ค.ศ. 1617- 1627)

ความว่า

“ออกญาสมรมีจิตศรัทธาสั่งกุศลผลบุญปลดปล่อยลูกแม่โดย อาสุข ชื่อ แม่อบ แม่ตีย์ 1 คน ให้พ้นไปเป็นไพร่”

3.2.4 การทำบุญโดยปรารถนาโรคร้ายไข้เจ็บ

ดังที่ปรากฏในจารึก IMA 26 พ.ศ. 2206 (ค.ศ. 1663) ความว่า

“นางเหียนมาประกาศว่าพระเสนาयักผู้เป็นสามีนาง มีโรคทารุณนั้น พุดสั่งนางเหียนผู้เป็นภรรยาว่า ชีในนี้มีคุณและใจบุญมาก ให้บวช และรอดเป็นไพร่หมดมลทินสิ้นหนี้”

3.2.5 การทำบุญถวายทาสเป็นข้าพระพุทธรูป

ดังที่ปรากฏในจารึก IMA 4 พ.ศ. 2109 (ค.ศ. 1566) ความว่า

“ศรัทธายกทาสทาสี ข้ารับใช้หญิง ข้ารับใช้ชาย ชื่ออาจัน อาแก้ว แม่สูต แม่อัน 1 แม่ไย 1 แม่ศร 1 แม่รส แม่สม แม่หง 1 แม่คาม 1 อาโนก 1 อากน 1

อาแสน 1 อาศรี 1 อาโชติ 1 ข้างฝ่ายโยมทั้งหมดนี้ ซึ่งถวายเป็นโยมพระพุทธรูป สำหรับพระวิหารนี้”

3.2.6 การทำบุญโดยถวายสิ่งของต่างๆ

(1) การทำบุญด้วยการสร้างพระวิหาร

ดังที่ปรากฏในจารึก IMA 4 พ.ศ. 2109 (ค.ศ. 1566) ความว่า
“ศุภมัสดุ 1502 ศก นักษัตร ปิจอ เดือนบุษย แรม15 ค่ำ วันอาทิตย์
ออกหลวงอภัยราชมีจิตศรัทธา สร้างปราสาทหินจัตุรมุข 1 หลัง ”

(2) การทำบุญด้วยการสร้างพระพุทธรูป

ดังที่ปรากฏในจารึก IMA 23 พ.ศ. 2182 (ค.ศ. 1639) ความว่า
“นางแก้ว เจ้าอู เจ้าพรหม เจ้าปราบ แม่ชาน แม่สอ คนทั้งนี้มีจิต
ศรัทธาสร้างพระพุทธรูปทอง 1 องค์ เงิน 3 องค์”

(3) การทำบุญด้วยถวายไทยธรรมวัตถุ

ดังที่ปรากฏในจารึก IMA 23 พ.ศ. 2182 (ค.ศ. 1639) ความว่า
“นางคนธ์ผู้มีจิตศรัทธาสร้าง พระพุทธรูปทอง 1 องค์ เงิน 1 องค์
ตีบูก 3 องค์ ธง 1 เพดาน 1 คัมภีร์ 5 ทั้งเงินสมาทาน 1 ชั่ง ตู๋กับสบง 20 สำหรับ
ข้าว 3 สำหรับ ภาชนะใส่น้ำ 3 สำหรับ เสื่อ หมอน 2 สำหรับ เชี่ยนหมาก 1
สำหรับ มีด จอบ สิว ขวาน”

บทบาทของพระสงฆ์กับการปลดปล่อยทาส

จารึกสมัยพระนครก็มีการจารึกข้อความที่เกี่ยวกับทาส เช่น จารึกปราสาทถูก
ประดับ พ.ศ. 1439 (ค.ศ. 896) มีเนื้อหาว่า “818 ศก ในสมัยของธูลิพระบาทศรียโศธร
มันทวะ มรตัญโฮลญรุธได้ทำพิธีฉลองปราสาทพระกมรเตงอัญศรียโศธรวฤษัธวัช
และได้ถวายนาจำนวน 5 ที่ ข้าทาสจำนวน 7 คน ให้แก่พระกมรเตงอัญศรุธสวามิ (ผู้
เป็นนักบวช)”(George Coedès, 1942: 89; นนทिया จันทรเนตร, 2549: 41)

ในสมัยหลังพระนรยังคงมีการจารึกชื่อทาสหรือเรื่องราวต่างๆที่เกี่ยวข้องกับทาส แต่มีความน่าสนใจที่เกี่ยวกับทาส สะท้อนว่าการทำบุญของชาวเขมรโบราณได้มีการเปลี่ยนแปลงไป จากในสมัยก่อนพระนรและสมัยพระนรชาวเขมรนิยมที่จะทำบุญโดยการถวายทาส แต่ในสมัยหลังพระนรชาวเขมรนิยมทำบุญโดยการปลดปล่อยทาส (นนทिया จันท์เนตร์, 2549: 41)

การปลดปล่อยทาสในสมัยหลังพระนร แสดงให้เห็นถึงภาพสะท้อนของสังคม ภายใต้กรอบแนวคิดหรือคำสอนในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท หรือบทบาทของพระสงฆ์ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น คำสอนเรื่องการบำเพ็ญทานบารมีในมหาเวสสันดรชาดก ดังที่ปรากฏในจารึก IMA 5 ความว่า

“นี่คือ นักร้องหลวงอภัยราชมีคำสบถว่า ถ้าลูกข้าเองก็ดี หลานข้าเองก็ดี ถ้าหลานข้าเป็นพระสงฆ์ก็ดี เป็นคฤหัสถ์ก็ดี ทั้งหลาน ลูก หลาน ทั้งนี้ ข้าไม่ให้ขัดต่อการทำทานนี้เลยให้บำเพ็ญตักทายหาชาติ จนกระทั่งเข้านิพพาน”

เห็นได้ว่า การปลดปล่อยทาสในสมัยหลังพระนรเป็นไปในรูปแบบของการทำบุญหรือเป็นส่วนหนึ่งของบุญพิธีเท่านั้น การปลดปล่อยทาสจะกระทำขึ้นได้ต้องประกอบไปด้วย 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายหนึ่งเป็นพระสงฆ์มีพระเถระหรือพระสังฆราชเป็นประธาน อีกฝ่ายหนึ่งเป็นคฤหัสถ์ส่วนมากมีขุนนางชนชั้นสูงเป็นประธาน ทั้งสองฝ่ายต่างเป็นพยานสำคัญในการรู้เห็นและรับทราบว่าคุณคนชื่อนี้ได้รับการปลดปล่อยจากความเป็นทาสแล้วและมีการจารึกชื่อผู้ได้รับการปลดปล่อยจากความเป็นทาสอย่างชัดเจน ดังนั้น การทำบุญโดยการปลดปล่อยทาสจึงเป็นที่นิยมอย่างหนึ่งในสมัยหลังพระนรซึ่งพบว่า จารึกที่กล่าวถึงการปลดปล่อยทาสมีจำนวนมากถึง 25 หลักด้วยกัน

1. การปลดปล่อยทาสโดยพระสงฆ์

การปลดปล่อยทาสโดยพระสงฆ์เป็นการทำบุญอย่างหนึ่งของพระในสมัยหลังพระนร ด้วยว่ามีขุนนางชนชั้นสูงได้ทำบุญโดยการบริจาคทาสเป็นข้าพระ ซึ่งข้าพระนั้นมีรูปแบบเป็นทั้งข้าพระพุทธเจ้า และข้าพระสงฆ์ ดังนั้นข้าพระอาจจะมียาจำนวนมากจึงทำให้เกิดการปลดปล่อยข้าพระเป็นอิสระ

ดังที่ปรากฏในจารึก IMA 15 พ.ศ. 2174 (ค.ศ. 1631) ความว่า

“ศุภมัสดุ 1553 ปีมะแม นักษัตร เดือนมาฆะ แรม 8 ค่ำ วันศุกร์ กล่าวคือ นักสมเด็จอริยสุธรรม มีจิตศรัทธาสร้างพระพุทธรูปดิมาทอง 1 พระองค์ พระพุทธรูปไม้ 36 องค์ แล้วอาราธนานิมนต์กมรเตงสงฆ์ทั้งฟอง มีนักสมเด็จพระปลอมมุณีพิตร นักพระมหามงคล นักพระราชรุจี นักอินทรไกรลาส นักพระบวรสัตถา นักพระมหาโมคคัลลา และนักพระราชศีลาจารย์ มหาสังฆราชขบพิตร ทั้งสมเด็จพระครูเถรานุเถระ ภิกษุสงฆ์ เป็นประธาน เป็นพยาน ที่นักพระอริยสุธรรมปล่อยอาสูส นี้ให้รอดเป็นไพร่ของพระองค์อย่างเดิม ให้รอดพ้นปราศจากหนี”

2. การปลดปล่อยทาสโดยขุนนางชนชั้นสูง

การปลดปล่อยทาสโดยชนชั้นสูงเป็นการทำบุญเมื่อขุนนางผู้นั้นตายหรือ ผู้ทำบุญประสงค์จะบริจาคทาสของตนไปเป็นข้าพระ หรือปลดปล่อยทาสให้เป็นอิสระ

ดังที่ปรากฏในจารึก IMA 17 พ.ศ. 2175 (ค.ศ. 1632) ความว่า

“ล 1554 ศก วอก นักษัตร อาสาธม บุรณมี พุทฺธิสบัติ ชุมนุสมงฆ์ นักพระราชศีลาจารย์ มหาสังฆราชขบพิตร นักสมเด็จพระมหามงคลขบพิตร นักพระมหาสมุหะ นักสมเด็จปราชญานันท์ นักสมเด็จพระโมคคัลลา นักสมเด็จสุเมธ นักสมเด็จพระบวรมุณี นักมหาเถรอุทัยปัญญา ชุมนุฝ่ายคฤหัสถ์โสธ มีเจ้าสุคนธราช เจ้าปัญญาเทวราช นักธรรม นักเจ้าภิกษุอินทร์ นักเจ้าภิกษุสมัน เจ้ายศ เจ้าสมัน นางสุส ข้างฝ่ายญาติ ทั้งหมดนี้ ช่วยอนุโมทนา กับเจ้าเชษฐ และนางสุส ผู้มีจิตศรัทธาให้อาสูสนี้รอดพ้นไปเป็นไพร่ผ่องแผ้ว สะอาด ปราศจากหนีเลย”

บทสรุป

ผลการศึกษาพบว่า จากจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร พ.ศ. 2109-2290 (ค.ศ 1566 - 1747) จำนวน 40 หลัก มีข้อมูลที่ปรากฏบทบาทของพระสงฆ์จำนวน 35 หลัก เนื้อหาในจารึกเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ในฐานะผู้ดำเนินบทบาททางสังคมควบคู่ไปกับการเผยแผ่พุทธศาสนานิกายเถรวาท พระสงฆ์ในจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร มีตำแหน่งสมณศักดิ์ และมีการจัดลำดับชั้นของพระสงฆ์เช่นเดียวกับทางราชสำนักกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือมีตำแหน่งสมณศักดิ์ชั้นพระครูเป็นตำแหน่งต่ำสุด ชั้นสังฆราชเป็น

ตำแหน่งที่สูงถัดมาจากตำแหน่งพระครู และชั้นสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์เป็นตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช บทบาทของพระสงฆ์ที่เห็นได้เด่นชัด เช่น พระสงฆ์กับผู้ทำบุญ กล่าวคือพระสงฆ์มีความเกี่ยวข้องกับฝ่ายคฤหัสถ์ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องด้วยเป็นเครือญาติ และเป็นชนชั้นสูงในราชสำนัก บทบาทของพระสงฆ์กับบุญพิธีในศาสนา กล่าวคือพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นปฏิคาหกรับไทยทานจากผู้ทำบุญ ทั้งพระสงฆ์ก็เป็นผู้ทำบุญเอง ซึ่งบุญวิธีที่ทำนั้นมีหลากหลาย เช่น การทำบุญโดยสร้างพระพุทธรูป การทำบุญโดยการสร้างวิหาร การทำบุญโดยการถวายทานเป็นข้าพระเป็นต้น การทำบุญโดยการปลดปล่อยทาส บทบาทของพระสงฆ์กับการปลดปล่อยทาส กล่าวคือพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นสักขีพยานในการปลดปล่อยทาสของชนชั้นสูงทุกครั้ง แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระสงฆ์ในบทบาทที่พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นศาลยุติธรรมยืนยันความบริสุทธิ์ของข้าทาสที่ได้รับการปลดปล่อย ซึ่งพบเห็นในจารึกนครวัดสมัยหลังพระนครเกือบทุกหลัก

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2548). *ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- เฉลิม ยงบุญเกิด. (2510). *บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมและประเพณีของเงินละ*. ม.ป.ท. : ม.ป.พ
- นนทยา จันท์เนตร์. (2550). *ทาสในจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร พ.ศ. 2109-2290*. *ดำรงวิชาการ* 6(1), 38-55.
- พระมหากวีศักดิ์ ญาณกวี และทรงธรรม ปาณสกุณ. (2562). จารึกโคกสวายเจก: จารึกภาษาบาลีในอาณาจักรเขมรโบราณ. *วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์* 5(1), 51-67.
- พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. (2559). *ยุคมืดของประวัติศาสตร์ไทย หลังบายน พุทธเถรวาท การเข้าของคนไท*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และศานติ ภัคดีคำ. (2561). *ศิลปะเขมร*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

ศานติ ภัคดีคำ. (2562). *แลหลังคำเขมร-ไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

_____. (2554). *เขมรรบไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2514). *ตำนานคณะสงฆ์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล. (2539). *ศิลปะขอม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

อุไรศรี วรสระริน. (2542). *จารีกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566-ค.ศ. 1747*.
กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์.